

УДК 159.923

ОЛЕНА БІЛЮК

м. Миколаїв

bilole@mail.ru

ОСОБИСТІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВНЗ

Статтю присвячено актуальним проблемам педагогічної психології. Численні емпіричні дані свідчать, що великій кількості студентів бракує впевненості у навчальному процесі. Знання чинників особистісної трансформації є вирішальним в управлінні навчальною діяльністю, тому публікація в систематичній послідовності розглядає і вирішує завдання комплексного аналізу: за яких умов особистісні прояви трансформуються у професійні якості особистості, які при цьому з'являються когнітивно-емоційні утворення, що втілюються в особистості, суспільних стосунках, якостях, що породжені приналежністю студента до певної соціальної групи; інтенсивність формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією і як все це відбивається на поведінці.

Ключові слова: студент, студентський вік, соціальні ролі, особистісні трансформації, професійні якості, майбутні психологи, період становлення.

Студентський вік 17–20 років розглядається науковцями, як період найбільш активного розвитку моральних та етичних почуттів, становлення і стабілізації характеру, оволодіння комплексом соціальних ролей дорослої людини: громадянських, трудових тощо. З цим періодом пов'язаний початок включення людини в самостійну виробничу діяльність, початок трудової біографії, створення власної родини. Реформування мотивації усієї системи ціннісних орієнтацій, з одного боку, інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією – з іншого, виділяють цей вік як центральний період становлення характеру та інтелекту.

У реальному житті час студентства – центральний період становлення особистості в цілому. У цей віковий період – 16–22 роки – виникають стійкі зв'язки з оточуючими, що коливаються між позитивним полюсом ідентифікації «Я» і негативним полюсом плутанини соціальних ролей (перед юнаками і дівчатами постає мета об'єднати все, що вони знають про себе, в єдине ціле, осмислити його, пов'язати з минулим та спроектувати майбутнє).

Такі висновки під різними кутами зору прослідковуються у наукових дослідженнях І. Булах [5], Л. Долинської [8].

Формування професійних якостей особистості у навчальному процесі висвітлено в дослідженнях Є. Голобородько [7], Л. Терлецької [12] та ін.

Психологи і педагоги розглядають різні підходи стосовно визначення особливостей студентського віку.

Згідно з дослідженнями Б. Ананьєва [3], студенти відносяться до категорії дорослих. Л. Божович [4], І. Кон [9], Р. Немов [10] відносять студентів до другого юнацького віку, для якого характерні становлення особистості, вияв самостійності, оволодіння професією.

Сучасні вчені О. Дубасенюк, А. Мудрик, В. Ортинський, І. Серєда розглядають студентство, як особливу соціальну групу, що сформована з різних соціальних утворень суспільства і характеризується особливими умовами життя, праці та побуту, особливою соціальною поведінкою, для якої підготовка до майбутньої праці у виробництві, науці, культурі є головним і переважно єдиним заняттям.

Л. Столяренко [11] характеризує студента, як людину певного віку і, як особистість з різних позицій: з біологічної (включає тип вищої нервової діяльності, будову тіла, риси обличчя); соціальної (в особистості втілюються суспільні стосунки, якості, що породжені приналежністю студента до певної соціальної групи, національності) та психологічної (особистість представляє собою єдність психологічних процесів, станів і властивостей).

Б. Ананьєвим студентський вік визначається низкою суттєвих протиріч. Так, сучасним студентам притаманні прагнення до творчого самовираження та самоствердження,

широка наукова та загальнокультурна інформованість, інтерес до всього прогресивного, але вияв скептицизму, як наслідок поверховості світорозуміння, заважає формуванню особистості [2, 192].

І. Бех [3], виділяє три групи протиріч: між великою кількістю різноманітної інформації та браком часу, а інколи і бажання її переосмислення, що може призвести до певної поверховості у знаннях та мисленні; між прагненням до самостійності у відборі знань та фіксованими формами і методами підготовки спеціаліста певного профілю; між розквітом інтелектуальних і фізичних сил студента та лімітом часу, економічних можливостей для їх реалізації. Це вимагає певної роботи викладачів університету в поглибленні знань, умінь, інтересів студентів, у допомозі, супроводі та виконанні інших функцій: фасилітатора, психолога, менеджера тощо.

За кредитною системою організації навчального процесу вищого навчального закладу зникає постійна публічність стосунків викладача і студента. Публічне спілкування тільки на аудиторних годинах відбувається відповідно до прийнятих норм, але не всі студенти вміють себе поводити гідно, виховано в тій, чи іншій ситуації.

За переконаннями І. Бека [3], студентам необхідно узгоджувати свої інтереси, цінності, моральні норми й інтереси викладачів, академічної групи і, таким чином, сприяти власній адаптації у навчанні. Викладач постійно здійснює функцію керівництва, але організація взаємодії, співпраці студентів не завжди ефективна для засвоєння змісту підготовки майбутніх фахівців та їх виховання. Збільшується потреба у спілкуванні всіх учасників навчального процесу, оскільки є необхідною умовою формування, існування і розвитку людини. Тільки у спілкуванні, у людських стосунках здійснюється обмін думками, почуттями, співчуттями, дружбою; відбувається утворення співпраці, її початок і розвиток.

В. Ортинський доводить, що вступ до вищого навчального закладу вимагає від студента-першокурсника умінь самостійної пізнавальної діяльності. Проблема багатьох студентів полягає у тому, що вони не можуть швидко адаптуватися до нових умов у вищому на-

вчальному закладі та з першого курсу взяти потрібний темп у своїй самостійній роботі, тому поступово відстають. Для успішної адаптації важливого значення набуває формування у студента наукової організації праці, готовності до різних видів діяльності, самостійність та відповідальність.

Види діяльності, що становлять програму формування особистості майбутнього психолога, мають виражений практично-орієнтований характер (розвиток умінь і навичок у сфері спілкування, взаємин, пізнання й т. ін.). Особистість формується у процесі взаємодії з іншими людьми. Спочатку мати, батько та інші члени родини, потім дитячий садок, однокласники по іграх, однокласники, учителі школи, колеги або члени студентської групи, друзі, усі, з ким особистість має справу, постійно або тимчасово впливають на формування її «Я». Причому цей вплив тим більший, ніж цінніші ті чи інші люди. Значима, компетентна людина може впливати на поведінку, ситуацію тощо. Відтак у реалізації програми формування особистості майбутнього психолога викладач має виняткове значення. Саме він може зробити найбільш діючий вплив на студентів. Моральна підтримка оточення, сприятливе відношення навколишніх допомагає здійснювати навчальний процес ефективно та раціонально.

У дослідженнях І. Середи доведено, що зміна соціального середовища (сім'я, школа), відсутність постійного контролю і недостатня розвиненість самоконтролю може привести до асоціальних учинків та поведінки. Але особливостями досліджуваного віку є: посилення усвідомлених мотивів поведінки, цілеспрямованості, рішучості, самостійності, уміння володіти собою, наполегливості, ініціативи тощо. Створюються передумови для формування особистості майбутнього психолога, що стане протидією цих негативних проявів.

Як стверджує Н. Бондар, у період студентства більшість юнаків і дівчат зосереджують увагу на життєвих перспективах. Виникають конфлікти у ціннісній сфері між індивідуальними та об'єктивними цінностями. Серед домінуючих цінностей у студентів переважають: «цікава робота», «дружба», «щасливе сімейне життя», «любов». Однією з головних

соціально значущих рис студентства є пошук сенсу життя, прагнення до прогресивних перетворень у суспільстві.

Психологічні дослідження І. Кона стверджують, що юнацький вік (до якого можна віднести студентство за віковими характеристиками) відзначається підвищенням активності у всіх сферах діяльності. У цьому віці спостерігається оптимальна чутливість аналізаторів, найвища швидкість оперативної пам'яті, перенесення уваги та розв'язання вербально-логічних завдань [9, 58].

Л. Виготський вважає, що головним результатом студентського віку є формування самосвідомості. У цей період великий вплив на формування стосунків мають особливості фізичного зростання.

На думку Р. Бернса, шлях юнацького розвитку – це шлях соціалізації та засвоєння нових соціальних ролей. Юнацькому вікові властиве розмите «Я», активні, інколи хаотичні пошуки ідентичності, що супроводжуються невпевненістю, конфліктами та іншими труднощами рольового вибору. Науковець зазначає, що основним компонентом у формуванні особистості дівчат стають міжособистісні стосунки, в яких повною мірою може виявитися їх фізична привабливість. У юнаків, навпаки, особистість формується на основі власної індивідуальності. На рольову поведінку впливає особливість юнацького віку, що суттєво виявляється у процесі формування особистості майбутнього психолога [2, 179].

Рольова поведінка, як стверджує І. Бех, формує життєвий план, що є, з одного боку, результатом узагальнених цілей, які ставить перед собою особистість, з іншого – результатом конкретизації цілей і мотивів. При цьому безпосередній вплив на життєві цінності особистості мають цілі та інтереси суспільства, ідеологічні установки, моральні та правові норми, соціальні цінності. Формування життєвих цілей є однією з важливих ознак юності [3].

В. Лісовський класифікує життєві цілі діяльності молоді, за яких формуються стосунки на: професійно-освітні (отримати вищу освіту, цікаву роботу тощо); суспільно-політичні (розширити свій політичний світогляд, брати участь у суспільному житті); романтико-

пізнавальні (відвідати й ознайомитися з іншими містами, країнами); особистісно-сімейні (знайти вірних друзів, створити щасливу сім'ю); матеріально-побутові (досягти високого матеріального становища, створити хороші житлові умови).

Відтак, загальними особливостями студентства як соціальної групи є: включення у самостійну навчальну і трудову діяльність; посилення самоконтролю, відповідальності, розширення кола емоційно-значущих особистості майбутнього психолога; розвиток моральних та естетичних почуттів: оптимізм та песимізм, життєрадісність та інфантильність, ідеалізм та практицизм; розвиток самосвідомості, самостійності, пошук сенсу життя та формування власної системи соціально-значущих стосунків.

Але сучасній молоді важко адаптуватися після шкільних умов у надзвичайно складному та динамічному соціумі. Серйозні соціальні зміни, економічна нестабільність, знецінення престижних у минулому професій – усе це приводить до змін у системі людських цінностей і стосунків, ускладнює життєвий та професійний вибір молоді.

На думку Н. Кузьминої, до певної міри втрачають значущість такі цінності, як реалізація власних здібностей, творчість, бажання бути корисним людям. Відсутність перспектив у юнацькому віці – це перший крок до формування девіантної поведінки, пошуку стосунків для реалізації власних ідей, активності тощо. За відсутності морально-ціннісних зразків поведінки у стосунках характерними рисами сучасної молоді стає бездуховність, практицизм, розмитість соціальних ідеалів, що знаходить відображення в динаміці негативних проявів суспільства – зростанні злочинності, алкоголізму та наркоманії, захворюваності на СНІД.

Ще однією характерною рисою сучасного студентства є високий рівень володіння інформаційними технологіями, зокрема, користування комп'ютером та світовою інформаційною мережею Інтернет, оскільки саме комп'ютер перетворюється на своєрідну сферу спілкування. Широкі можливості використання сучасних комп'ютерних програм для знаходження інформації, її обробки, оформлення

навчальних та дослідницьких проектів дозволяють молоді здійснювати власну діяльність за вільним вибором, самостійно. У групі, максимально використовуючи свої можливості, молодь навчається. Це діяльність, що дозволяє виявити себе, випробувати свої сили, докласти свої знання, принести користь і показати публічно результат-досягнення (наукова стаття, газета, документ, Web-сторінка, відеофільм, звукозапис, спектакль, програма дій, проект закону, довідковий матеріал, збірник студентських наукових робіт та ін.).

Однак незбалансоване віртуальне спілкування розвиває в особистості опосередковане сприйняття світу, руйнує інтуїцію, формує ситуацію відчуження від етичного коріння. Цілком зрозуміло, що такий стан речей зовсім не сприяє формуванню особистості майбутнього психолога у навчально-виховному процесі, не допомагає виробленню активної життєвої стратегії та її реалізації.

Студенти не завжди бувають задоволені станом спілкування. Критичному аналізу вони піддають усе, що їх оточує: зовнішній вигляд, дії та вчинки, поведінку, діяльність. Уже на перших заняттях студенти визначають успіх міжособистісного спілкування, вміння контактувати з аудиторією, реагувати на всі її прояви упродовж двох академічних годин.

Для проведення мікроаналізу елементів та чинників особистісних трансформацій студентів, розглянемо їх особливості прояву на різних ступенях навчання в університеті. На I-му та IV-му курсах Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

У цілому, серед першокурсників, простежується тенденція до саморозвитку, самовпевненості у своїх знаннях, профорієнтаційній спрямованості з високим рівнем мотивації до навчання. Однак з IV-м курсом можна відзначити таку закономірність: якщо самостійність, відповідальність, упевненість у своїх знаннях присутня у студентів з високою мотивацією до навчання (20%) на I-му курсі, то на IV-му цей відсоток зберігається. Якщо мотивація до навчання у студентів на I-му курсі була низькою (60%), то на IV-му курсі простежується послаблення мотивації до професійної діяльності взагалі.

Узагальнені дані по студентах демонструють, що серед більшості студентів IV-го курсу

(70%) виявляють: песимізм, інфантильність, практицизм; розвиток самосвідомості, самостійності, пошук сенсу життя.

Можна констатувати наступне: всі аспекти аналізу демонструють зменшення мотивації до отримання професії разом із зниженням рівня навчальних досягнень у всіх напрямках діяльності студента.

Відтак, особливо в сучасних умовах навчального процесу досить важливо, сприяти створенню у молодих людей реальних особистісних трансформацій та перспектив їх створювати, таких, як-от: комунікативна компетентність – розуміння сутності морально-ціннісних вчинків, усвідомлення необхідності їх вияву; знання історичного досвіду, культурних зразків із досвіду людства, народних традицій, звичаїв, обрядів, мови українського народу; знання атрибутів авторитетів та ідеалів, складових навчально-виховної діяльності у взаємодії з викладачами; перцептивна компетентність – спрямованість, сила і стійкість моральних цінностей, характер емоцій, почуттів, принципів, наявність емоційно-позитивного ставлення до себе, ровесників, свого народу, нації. Батьківщини, людства; сформованість стосунків із викладачами; розвинута емпатія; емоційна саморегуляція, позитивна мотивація; інтерактивна компетентність – ступінь розвитку вмінь формувати стосунки у власній діяльності, їх стійкість, свідомо регульована активна діяльність у навчально-виховному процесі, що спрямована на засвоєння моральних цінностей; вміння самостійно відстоювати свої ідеали, принципи, самостійність і відповідальність.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды [Текст] / Б. Г. Ананьев. — М., 1980. — Т. 2. — С. 128—162.
2. Бернс Р. Развитие «Я»-концепции и воспитание [Текст] / Р. Бернс. — М., 1986. — 420 с. — С. 179.
3. Бех І. Д. Виховання особистості [Текст] : у 2-х кн. / І. Д. Бех. — К. : Либідь, 2003. — Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. — 2003. — 344 с. — С. 246.
4. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: избр. психол. тр. [Текст] / Лидия Ильинична Божович; Акад. пед. и соц. наук. Московский психол. соц. ин-т. — М. : Воронеж, 1995. — 249 с. — (Психологи отечества).
5. Бондар Н. Є. Формування особистісної репрезентації в юнацькому віці [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Н. Є. Бондар. — К., 1998. — 207 с.

6. Булах І. Викладач-студент: психологія міжособистісних взаємодій [Текст] : навч.-метод. посіб. / І. Булах, Л. Долинська. — Київ, 2005. — С. 18, С. 75.
7. Волкова С. В. Формування морально-ціннісних орієнтацій учнів 8-9 класів засобами українського та англійського фольклору [Текст] : моногр. / С. В. Волкова. — Херсон : Айлант, 2006. — 129 с.
8. Голобородько Є. Окремі сучасні складові професіоналізму викладача вищої школи [Текст] // Професіоналізм викладача вищої школи: освітні технології: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Миколаїв. ІЛІОН, 2004. — 274 с.
9. Долинська Л. В. Психолого-педагогічні умови ефективної взаємодії викладачів і студентів в умовах традиційної освіти [Текст] // Наук. зап. ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. академіка С. Д. Максименка. — К., 2005. Вип. 26. Т. 2. — С. 8-11.
10. Кон І. С. Психологія юношеского віку [Текст] / І. С. Кон. — М., 1979. — 175 с. — С. 58.
11. Немов Р. С. Психологія [Текст] : учебник для студентов высших педагогических учебных заведений / Р. С. Немов. — М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — Кн. 1 Общие основы психологии. — 688 с. — С. 503.
12. Столяренко Л. Д. Основы психологии. [Текст] / Л. Д. Столяренко. — Ростов-на Дону : Феникс, 1999. — 566 с.
13. Терлецька Л. Г. Основи психодіагностики. [Текст] : навч. посіб. / Л. Г. Терлецька. — К. : Главник, 2006. — 144 с. — (серія «Психол. Інструментарій»). — С. 24-25.

OLENA BILIUK
Mykolaiv

PERSONAL TRANSFORMATIONS OF FUTURE PSYCHOLOGISTS IN EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Article considers urgent problems of pedagogical psychology. Numerous empirical researches give the chance to claim that the big number of students lacks confidence in own informative processes in university. Knowledge of elements of personal transformations will be decisive at management of educational activity therefore the publication in the systematic sequence considers and solves the problems of the complex analysis: under what conditions professional qualities of the personality what, at the same time, appear cognitive emotional educations which are shown in personal qualities, the public relations, qualitative characteristics which are generated by the student's belonging to a certain social group are formed; intensity of formation of special abilities in connection with professionalizing and as all this is displayed in the behavioral environment.

Keywords: student, student's age, social roles, personal transformations, professional qualities, future psychologists, formation period.

ЕЛЕНА БИЛЮК
г. Николаев

ЛИЧНОСТНЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА

Статья рассматривает актуальные проблемы педагогической психологии. Многочисленные эмпирические исследования дают возможность утверждать, что большому количеству студентов не хватает уверенности в собственных познавательных процессах в университете. Знания элементов личностных трансформаций будут решающими при управлении учебной деятельностью, поэтому публикация в систематической последовательности рассматривает и решает задачи комплексного анализа: при каких условиях формируются профессиональные качества личности, какие, при этом, появляются когнитивно-эмоциональные образования, которые проявляются в личностных качествах, общественных отношениях, качественных характеристиках, которые порождаются принадлежностью студента к определённой социальной группе; интенсивность формирования специальных способностей в связи с профессионализацией и как всё это отображается в поведенческой среде.

Ключевые слова: студент, студенческий возраст, социальные роли, личностные трансформации, профессиональные качества, будущие психологи, период становления.

Стаття надійшла до редколегії 24.04.20174